

SZIGETI JUDIT

EZÜSTDENÁRRAL DÍSZÍTVE

VISELETÉNEK REKONSTRUKCIÓJA

76

EGY KORA ÁRPÁD-KORI NŐI SÍR EGYEDI VISELETÉNEK REKONSTRUKCIÓJA

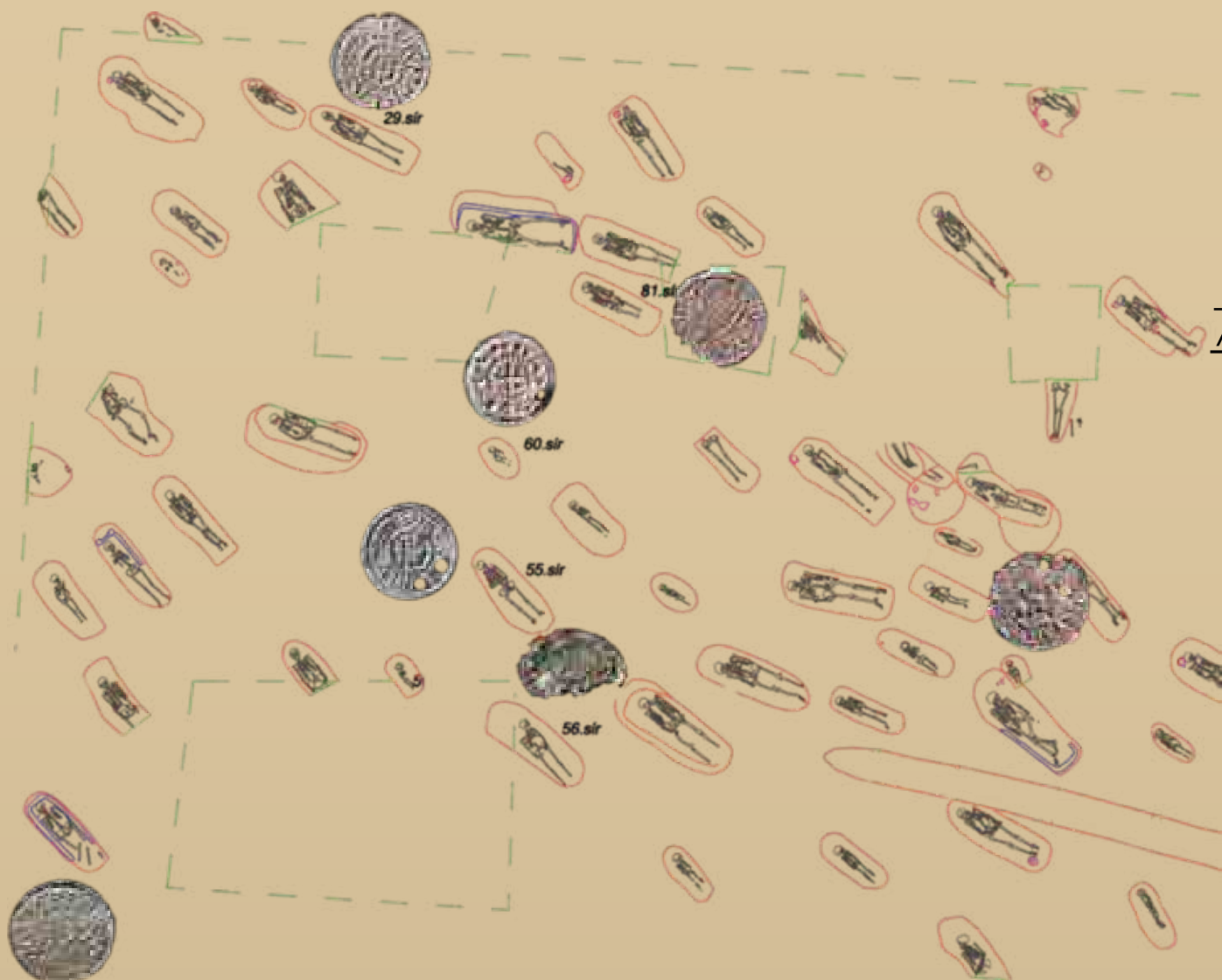
2015 nyarán régészeti megfigyelést, majd mentőfeltárást végeztünk Budapest 21. kerületében, a csepeli szabadkikötő területén. Noha már az 1950-es évektől tudott volt, hogy e helyszínen régészeti lelőhelyek találhatóak, mégis az újabb és egyre szaporodó beruházások hozták felszínre két 10–11. századi honfoglalás és kora Árpád-kori sírmező előbb egy kisebb, majd később egyre nagyobb részleteit. A csonka temetők számos meglepetéssel szolgáltak, különös tekintettel a régészeti feltárás során megfigyelt temetkezési szokásokra és a sajátos viseleti elemek változatosságára.

A feltárás ütemében sorra került 55. sír feltárást is, amely illeszkedett a körülötte megfigyelt temetkezések sorába, Ny–K-i tájolásával a korszakra jellemző módon áshatták meg gödrét. A váz 40 cm mélyen, egy lekerekített sarkú, szinte ovális formájú aknasírban feküdt. A koponya alsó állkapcsa kissé leesve, a fej balra fordulva, kissé előrebillentve a sírgödör bal oldala felé nézett. A felsőtest összenyomva, a jobb váll felhúzva és a bal oldalára kitékerve feküdt, az alkarok derékszögben, kézfejjel a bal könyökön nyugodtak. A felsőtest helyzetéből talán annak becsavarására következtethetünk, koporsó hiányában a testet szerves anyagból készült lepedőbe vagy gyékénybe tekerhették. Az elhunyt bal karja enyhén behajlítva feküdt, a kézfej pedig a medencében volt, az egyik ujján nyitott, elkalapált végű, két ezüsthuzal szálból sodort gyűrűvel. A lábak nyújtva, egymás mellett, nem túl szorosan összezárva feküdtek. A jobb combcsont mellett egy I. (Szent) István- (ur. 1000–1038) denárt találtunk.

A sírt ezt követően dokumentáltuk, majd a leleteket és a csontokat elkezdtük felszedni. Ennek során váratlanul az alsó állkapocs alatt és előtt újabb 4 db I. (Szent) István-denár került elő, melyek alatt szerves anyag, talán bőr maradványait találtuk. A pénzek szorosan egymás mellett alkottak egy ívet a bal váll irányában, részben elhaladva a balra dőlt koponya alatt. A pénzek sorában két nyitott ezüstkarika is feltűnt, az egyik a mellkason, a másik a balra dőlt koponya alatt. A jobb kulcscsont és vállrész felszedése közben megtaláltuk a pénzek sorozatának folytatását is, amely 6 újabb Szent István által veretett denárból állt. A koponya felszedése közben még egy további ezüstpénzt találtunk, s végül pedig a bordák alatt előbukkant az utolsó példány is, a tizenharmadik!

Az 1-2. temető helyzete az I. katonai felmérésen (1782–1785)

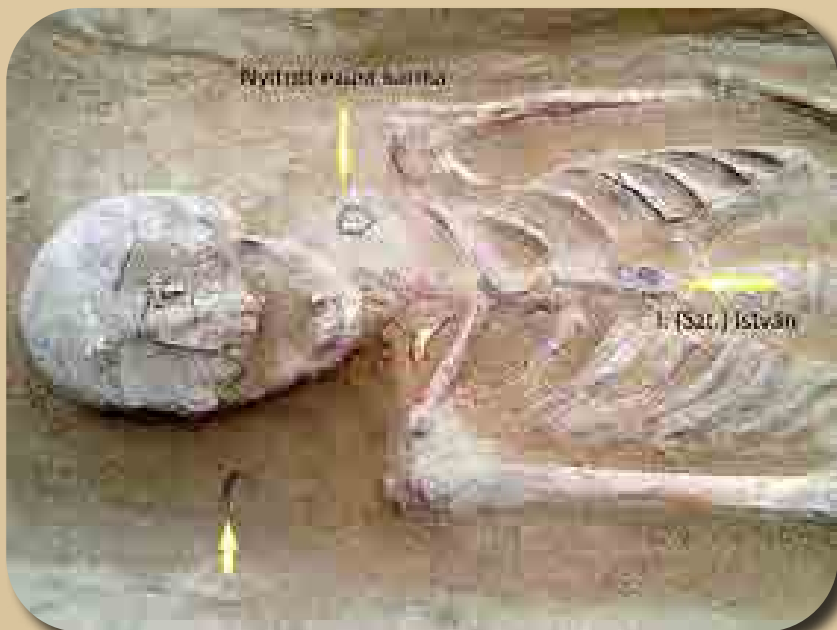

A 2. temető részlete a pénzes sírok elhelyezkedésével

A Csepel-sziget a Lázár-térképen (1528 előtt)

A tárgyak restaurálása után elkezdődhetett a leletanyag feldolgozása, így az 55. sír denárjainak értelmezésére is sor került. A homokban nehézkesen rögzíthető állapotot, és az állatok által okozott bolygatást is figyelembe véve úgy gondoljuk, hogy a pénzek eredetileg V alakban helyezkedhettek el az elhunyt kulcsontjain, és talán a nyaka körül. Minden denáron két lyuk figyelhető meg egymáshoz meglehetősen közel, nagyjából 3-4 mm távolságban. Több pénzen megfigyelhető, hogy a lyukak fúrással készültek, az elő- vagy hátlapról indítva, ezek átmérője közel 2 mm.

A 29. sír mellékletei

A sír elemzése előtt meg kell említeni, hogy a temető hat sírjában obulusként is kerültek denárok az elhunytak mellé.

E pénzeket (I. István, I. András, Salamon [ur. 1063–1074] és Béla *dux* [ur. 1048–1060] érméit) a váz különböző részeire helyezték. A leggyakrabban a szegycsontra, vagy annak környékére, de előfordultak még a bal mellen, a bordákon, a nyakcsigolyáknál és a bal alkarcsontok mellett is.

Az obulus eredetileg ógörög súlymérték volt. Később az obolosz, ógörög váltópénz, illetve egy-egy ilyen értékű pénzdarab volt, amiből egyet a halottak szájába (nyelve alá) tettek az alvilági révész, Kháron számára, az alvilági Sztüx folyó révészének fizetségéül. Az Árpád-korban obulusnak hívták az I. András király idején (ur. 1046–1060) megjelenő, féldenárt érő Árpád-kori magyar érméket is. A régészetben pedig minden halottnak szánt pénzt (legyen az bármilyen értékű), ami az egyén szájából vagy a test egyéb részéről kerül elő, és nem viseleti elemként szolgált, szintén obulusnak nevezünk.

Említést kell tennünk arról a további három sírról is, melyekben az 55. sírhoz hasonlóan viseleti elemként átfúrt denárok voltak. A 60. sírban egy Béla *dux* denár volt, a gyermek bal alkarcsontjai mellett, míg a 74., szintén gyermektemetkezésében a nyakcsigolyákon 2 helyen átütött I. (Szent) István-denár volt. Ezeket a pénzeket talán nyakláncként felfűzve vagy ruhára felvarrva viselhették.

A sír viseleti rekonstrukciójához elkezdtem összegyűjteni a párhuzamokat, azaz olyan 11. századi temetkezéseket, melyekben több korabeli pénz is viseleti elemként jelentkezik. Kiderült, hogy a kora Árpád-korban nem jellemző, hogy 3 db pénznél több kerüljön a halott mellé temetéskor. Noha a 10. században ismert szokás volt a ruházat vagy a lószerszámzat 9–10. századi pénzekkel való díszítése, azok veretként való használata (ezeknél a pénzen a lyukasztás az elmentéses oldalakon van a stabil rögzítés miatt) a kora Árpád-korra szinte teljesen kikopott.

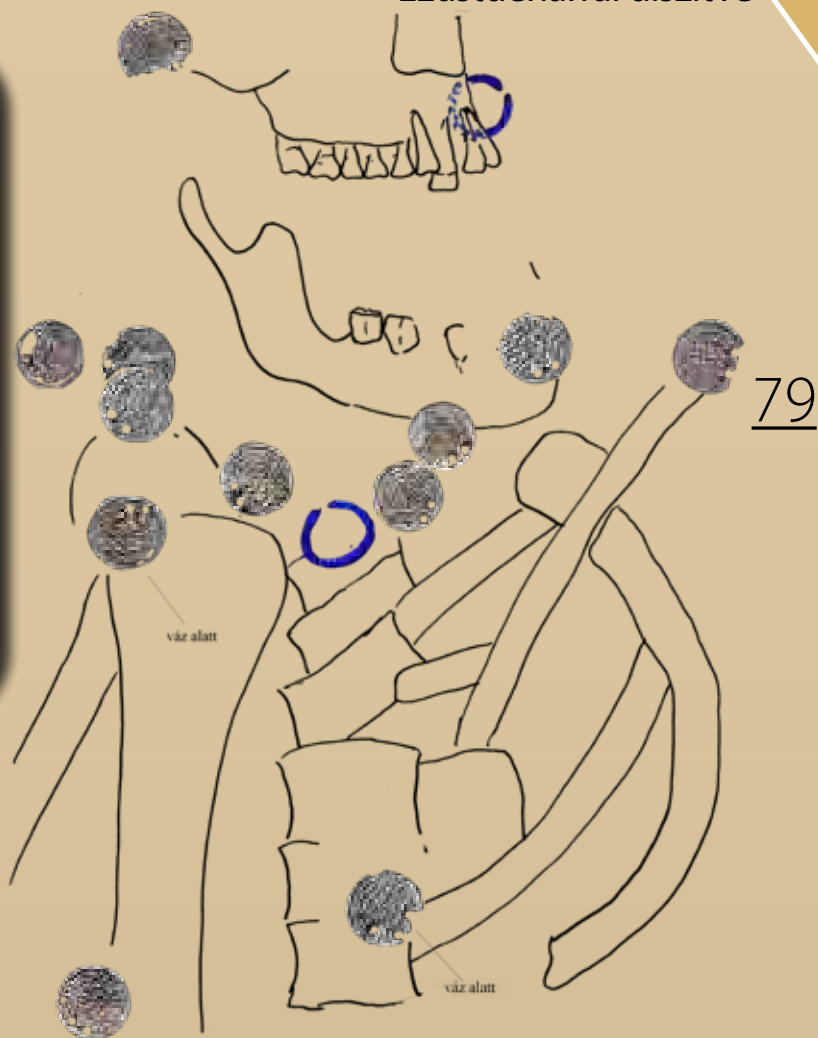

Az 55. sír mellékleteinek elhelyezkedése a sírban

Az 55. sír pénzeinek elhelyezkedése a koponya körül

A 10. században előszeretettel viseltek nyakláncra fűzve római kisbronzokat, de időnként előfordulnak felfűzve kalandozás kori nyugat-európai pénzek is. Ennek a szokásnak a továbbélése, azaz a pénzek ékszerként vagy ruhadíszként való viselete lehet a még szórányosan fellelhető, közel két tucat sírban megjelenő kora Árpád-kori átfűrt denár.

Az 55. sír pénzeinek elhelyezkedése a vázon

Az 55. sír pénzei

0 3 cm

Az 1–3 lyukkal átütött denárok többnyire a koponya vagy a nyak környékéről kerültek elő, ritkán a kéz csontjai között. Jellemzően gyermeksírok mellékletei között fordulnak elő, 1–5 darabszámban. A pénzek mindig a széleiken vannak átfúrva, egymás mellett ütött/fúrt 1–3 lyukkal, így csüngőként a nyakban, esetleg nyakláncra fűzve viselhették azokat. A szokás I. (Szent) István uralkodásának idejére jellemző, de még a 11. század második felében is gyakorolhatták. Az olyan Árpád-kori sírokban, melyekben több denár is előkerült (eltekintve a lyukasztás meglététől), nem értelmezhetők viseleti elemként. Az ismert nyolc lelőhelyen zömében erszény tartalmaként kerültek sírba a denárok. Ilyen az 1984-ben talált Rezi-Gyöngyösi csárda lelőhely 4. sírja is. Az itt előkerült 57 db érmét a váz bal bokája felett a lábszárcsont belső oldalán négy kicsi oszlopban, finom szövésű vászonhoz korrodálódva találták meg.

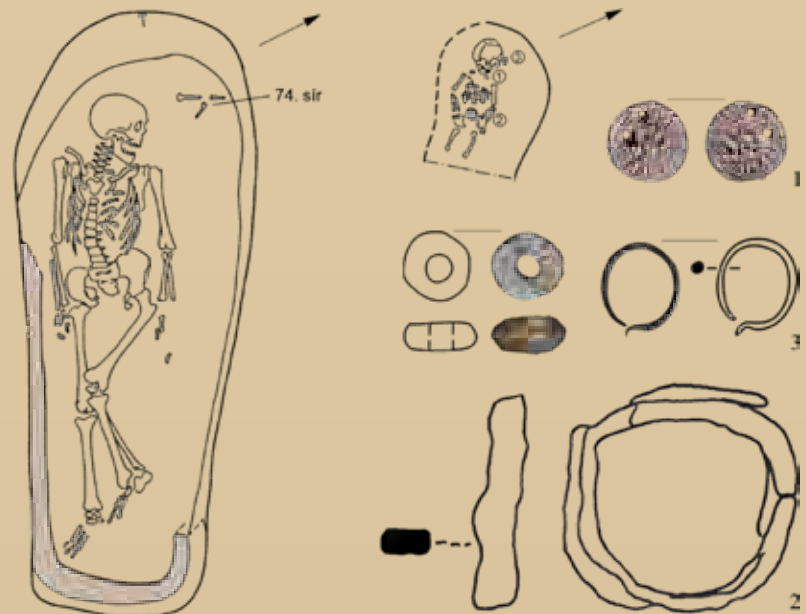
Az 59. sír mellékletei

Az 55. sír viseleti rekonstrukciója (Boldog Zoltán rajza)

Az esztergomi Szent Mihály-templom 24. sírjában lelt 32 db denár pontosabb lelőköri körülményei egyelőre ismeretlenek. A felsorolást a Kaposvár 61. út lelőhely 501. sírja követi, ahol a váz bal lábszárcsontjai mellett feltehetően textilbe csavart 14 db denár került napvilágra; átlukasztásról nincs adatunk. 7 db érme két sírban volt. Az egyik a Mezőberény-Kérhalom-dűlő köznépi temető 43. sírja. Sajnos a közlésből itt sem derül ki, hogy az érméket átfúrták-e avagy nem. A pénzek közül 2 db a szájüregben egymás alatt, 2 a mellkason, 3 egymás alatt a koponya jobb oldalától 8 cm-re helyezkedett el. A másik 7 db pénzes temetkezés az 1996-ban feltárt, és közöletlen Nyitra-Mostná ulica (Szlovákia) lelőhelyről ismert. A 96. sírban a koponya felett és a jobb boka mellett 7 db Salamon-denár volt. A sort az 5 denáros sírok követik, elsőként a Székesfehérvár-Rom-kert 2/1971. sírban lelt 5 db érme, ahol 4 db Szent István és 1 db Orseolo Péter (ur. 1038–1041, 1044–1046) verete volt, átlukasztásról nincs adatunk. Végül, a legfontosabb sír, ahol a csepeli temetkezéshez hasonlóan átlukasztott denárok voltak a váz mellett, Várfalva-Jósika Gábor kertje 28. sírjából került napvilágra. A sír egy gyermek temetkezése volt, a váz nyakcsigolyáinál 5 db 2-3 lyukkal átütött érme feküdt.

A felsorolásból kitűnik, hogy a csepeli sír sajátos viseleti formájához egyelőre nem találtam pontos párhuzamot. Miután a pénzek sora alatt, azokhoz tapadva bőrdarabkákat is találtunk, a pénzek talán a 10–11. században jellemző rombusz alakú veretekhez, illetve az egy- vagy kéttagú csüngős veret-sorokhoz hasonlóan az elhunyt ingnyakdíszeként szolgálhattak. Boldog Zoltán segítségével rajzos rekonstrukciót készítettünk a pénzek esetleges elhelyezkedéséről.

A gyermek nyakcsigolyáján talált I. (Szent) István-denár (74. sír)

Béla dux denár a gyermek bal alkarcsontjai mellett (60. sír)

A váz megcsavart testhelyezete bizonyára elmozdította eredeti helyzetéről a ruházatot, így a rá varrt denárokat is, a rajzból ugyanakkor kitűnik a pénzek kicsiny mérete, s így díszítőértékük hajdani reális jelentősége is. Érdekes kérdést vet fel ugyanakkor a pénzek akkori értékének átgondolása, illetve a közösségen belül a pénz fogalmának értelmezése is. Ugyanebben a közösségben, azonos időszakban a sírokba tett egy-egy denár ugyanis obulusként, tehát túlvilági útravalóként jelent meg. Vajon mennyit érhetett egy denár az elhunyt tenyerébe vagy szájába rejtve, és megnyit a halott ruhájára varrva?

A 73. felnőtt és 74. gyermek sírja